

Edward W. Said: 1935–2003.

BILJANA ROMIĆ

Treći program Hrvatskoga radija, Zagreb
biljana.romic@zg.tel.hr

Parafrazirajući Žarka Paića, “rijetke su knjige u društveno-humanističkim znanostima u posljednjih tridesetak godina” i rijetki su autori doživjeli sudbinu “kanonizacije”. A Edward Said takav je autor i njegovo je djelo *Orijentalizam*, sad već sa sigurnošću možemo reći, takvo. Posve je druga priča recepcija Saida u Hrvatskoj. Imajući u vidu da je njegovo najslavnije djelo objavljeno još 1978, a u Hrvatskoj prvi put tiskano 1999. (premda se stvarno pojavilo 2000), ne možemo se pohvalno izraziti o toj recepciji, premda je u ovom trenutku to ime u hrvatskom kulturnom životu vrlo živo. Naše je “otkriće” Saida došlo prilično kasno. To naravno ne znači da neki teoretičari nisu bili upoznati s njegovim djelom “na vrijeme”, nego više govori o zatvorenosti hrvatskog kulturno-znanstvenog establišmenta da prepozna i prihvatiti neku izvanjsku paradigmu. U ovom slučaju je to čudnije što je već desetljećima riječ o “provjerenoj” i “dokazanoj” paradigmi, paradigmi u kojoj bi se i hrvatska zbilja u mnogim elementima dala prepoznati. S nemalim ponosom, kao urednica na Trećem programu Hrvatskoga radija, mogu reći da su prvi glasovi o Saidu i prvi njegovi tekstovi objavljeni upravo u sklopu tog programa. Saidov ulazak u hrvatski znanstveni milje nije bio lagan, i treba li priznati da je nakon godina nagovaranja raznih hrvatskih nakladnika *Orijentalizam* preveden i tiskan tek onda kad se našao na slavnu Sorosovu popisu knjiga čiji je tisak Zaklada Otvoreno društvo bila voljna sufinancirati. Tako se hrvatsko izdanje *Orijentalizma* pojavilo tek dvadeset godina nakon njegova prvoga izdanja i, mislim, nekoliko godina nakon reprinta. Citirajući Ljiljanu Inu Gjurgjan: “Kada bi se neka druga književnoteorijska knjiga pojavila u prijevodu više od dvadeset godina nakon njezina objavljivanja, vjerojatno bi se radilo o izdavačkom promašaju.” No budući da je riječ o knjizi koja se smatra miljokazom postkolonijalne teorije, ključnim i nezaobilaznim mjestom u njezinu razvoju, sretna je okolnost da se knjiga pojavila i da može biti uvrštena u popis udžbeničke literature na raznim fakultetima Zagrebačkoga sveučilišta.

Edward Said, porijeklom Palestinac, rođen 1935. u Jeruzalemu, 1947. bio je prisiljen zajedno s obitelji na izbjeglištvo u Kairo, gdje se školovao po britanskim školama i koledžima, a od 1951. školovao se u Americi, gdje je diplomirao i magistrirao na Princetonu, a doktorirao na Harvardu, nakon čega je postao profesor komparativne književnosti na Sveučilištu Columbia. U njegovu se znanstvenom opusu ističe nekoliko djela: *Beginnings: Intention and Method* (1975), *Orientalism* (1978, *Orijentalizam*, 1999) *The World, the Text and the Critic* (1983), *Culture and Imperialism* (1993), zatim nekoliko naslova koji se bave palestinskim pitanjem poput *The Question of Palestine* (1979), *Covering Islam* (1981), *After the Last Sky: Palestinian Lives* (1986), tu je i naslov nastao kao rezultat njegova iznimna interesa za ozbiljnu glazbu *Musical Elaborations* (1991; godinama je redovito pisao glazbenu kolumnu za *The Nation*), te ne manje važne knjige *Representations of the Intellectual* (1994), *Reflections on Exile* (2000) i njegova autobiografija *Out of Place* (1999).

Hrvatski je tisak popratio adekvatno činjenicu smrti Edwarda Saida premda je na neki čudan način akcent bio stavljen na njegovo zauzimanje za “palestinsku stvar” i općenito na njegov intelektualno-politički imidž društveno angažirana intelektualca. Praksa je prevagnula nad teorijom. Posve je prirodno da je izbijanjem palestinsko-izraelskog sukoba 1967. godine u Saida došlo do preispitivanja identiteta i pokušaja da se kao osviješteni intelektualac na neki način uključi u mirno razrješenje sukoba i u borbu za ostvarenje palestinskih prava te da američkoj javnosti koja je imala vrlo klišeizirane pretpostavke i predrasude o tipičnom Arabinu, a onda i o Palestincu u tom sukobu, pokuša prezentirati i re-prezentirati drugačiju sliku o tom dijelu svijeta. Tako je Said bio član Palestinskog narodnog vijeća, iz kojega je 1991.

izišao u znak prosvjeda protiv sporazuma iz Osla, koji prema njemu nije bio osnova za stvaran put u mir. U srpnju 2002. pomogao je osnovati Palestinsku narodnu inicijativu (zajedno s Mustafom Barghouthijem, Haidarom Abdel-Shafijem, Ibrahimom Dakakom) ili Mubadaru, to jest demokratski oporbeni pokret u sklopu interne palestinske političke scene. U tom je svjetlu zanimljivo i to da su on i Daniel Barenboim, ugledni izraelski pijanist i dirigent, osnovali *East-West Diwan* (pogrovanje s Goetheom), projekt u kojemu mladi palestinski i izraelski glazbenici, zajedno s mladima iz drugih arapskih zemalja, mogu dijeliti svoja iskustva i zajedno glazbeno se usavršavati i napredovati.

Ono što se za našu znanstvenu zajednicu čini važnim svakako je činjenica da njegovo djelo *Orijentalizam*, u kojemu pokušava ocrtati na koji se način zapadno bavljenje Orijentom pretvorilo u orijentalizaciju Orijenta ili stvaranje iskrivljene slike o Orijentu i orijentalcima koja je igrom odnosa moći, što je i na razini znanja i znanstvenih istraživanja također imala svoje reperkusije u sklopu imperijalnih pothvata, na neki način takvu sliku o sebi nametnula i samom Orijentu. Drugo je pitanje koliko je to bila i *podzemna* slika samoga Zapada na koju on podsvjesno i svjesno nije htio pristati, druga strana znanstveničke kovanice; ona prva obilježila je stoljeća proučavanja Orijenta. Ono što je Said svojom knjigom rastvorio jest područje takozvane analize kolonijalnoga diskursa, to jest pokušaj postkolonijalnoga kritičkoga iščitavanja zapadnjačkoga diskursa o Orijentu. Znanstveno-literarno “osvajanje” i “pokoravanje” Drugoga ostvarivalo se u povijesnim, filološkim, etnološkim, antropološkim studijama, ali i na razini književnosti. Said je svakako pokušao dokazati da ni jedno dosadašnje orijentalističko istraživanje nije bilo lišeno pozicije moći, ma kako ono suosjetljivo bilo, i da je uvijek u određenoj mjeri bilo opterećeno i određenim političkim konotacijama. Saidovim riječima bio je to “zapadni način da se dominira Orijentom, da ga se restrukturira i ima nad njime vlast”. Kao takva ta je knjiga važna ne samo za komparativno proučavanje književnosti, nego bi kao važna knjiga o odnosima Istoka i Zapada trebala postati i dio znanstvene literature i za studente povijesti, i za studente sociologije, i za studente orijentalnih studija, i za studente filozofije, ali svakako i za studente političkih znanosti. Jer riječ jest o interdisciplinarnoj studiji koja je u svojem teorijskom aparatu podjednako i povijesni, i književno-teorijski, i sociološki pa i politološki impregnirana.

Svojom drugom važnom knjigom *Kultura i imperijalizam* u kojoj kontrapunktno iščitava kanonske pisce poput Conrada, Dickensa, Kiplinga, Jane Austen i ostalih, još dublje zadire u pitanja odnosa znanja i moći na fonu velikih književnih djela kolonijalne epohe. Posve je prirodno da bi prijevod i te knjige bio važna natuknica u bibliografskom popisu istaknutih teoretskih prinosna na hrvatskoj izdavačkoj sceni. Jer danas je konačno i u Hrvatskoj jasno da se bez Edwarda Saida neće moći ozbiljnije baviti postkolonijalnom teorijom i književnošću, zapadno-istočnim odnosima na razini antropoloških, socioloških, povijesnih i politoloških istraživanja. Uza sva moguća neslaganja i razmimoilaženja s nekim njegovim teoretskim postavkama, Saidovo je djelo po sebi toliko zgusnuto, čvrsto i snažno, potkovano i činjenično utemeljeno, da je zapravo već odavno dio kanona, ma koliko sam autor cijeli svoj život radio na dekonstrukciji kanoniziranih vrijednosti. Jer riječ je, prema Richardu Poireru, o “uza sve moguće rasprave najdosljednijem književnom, kulturnom i geopolitičkom kritičaru našega doba”. I možda na kraju treba istaknuti činjenicu da sav njegov rad zapravo pokazuje ono na što smo pomalo zaboravili u suvremenih znanstvenika – pokazuje strast, strast koju je on podjednako osjećao za književnost, glazbu, povijest i politiku i od koje ni u svojem znanstvenom bavljenju nikad nije a priori bježao, strast bez koje ipak ne može nastati rasno pero.